

Stoepen van Griekenland

*Pezo-drómio / stoep = een lichte verhoging aan beiden zijden van een weg of een brug in dienst van het voetgangersverkeer.
(Definitie van stoep volgens het woordenboek)*

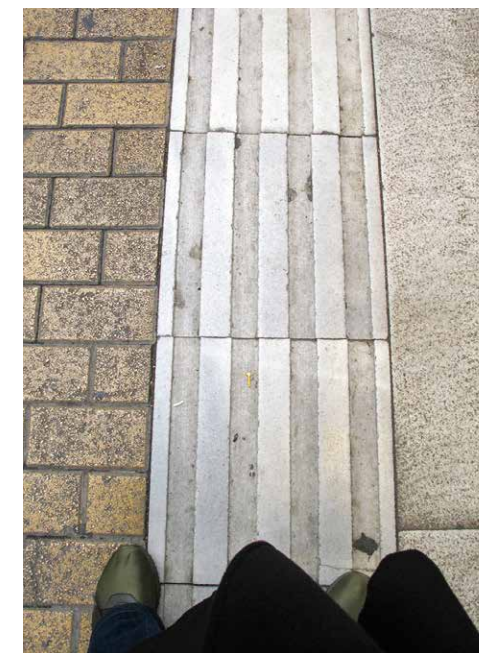
Op het Griekse platteland omhoog kijken naar de sterrenhemel is erg fascinerend, maar wie zijn blik naar beneden werpt in Griekse steden wordt ook beloond. Er ligt vaak marmer onder je voeten of een combinatie van verschillende soorten stenen of beton, terrazzo enzovoort, in alle vormen, kleuren en maten.

MARIA IKONOMOPOULOU | FOTO'S: AUTEUR

De Nederlandse stoeptegels gebruiken we vaak als maat om een vierkant van 30 x 30 cm aan te duiden, maar dat kan in Griekenland niet want de Griekse stoeptegels zijn geen eenduidig object. Er zijn stoepen gegoten in cement, en waar stoeptegels gebruikt worden kan dat onder andere van geribbeld beton zijn of in kleine *baklavás*-stukjes gesneden terrazzo tegen het uitglijden. Hun breedte varieert enorm – van 6 meter in de Atheense Acharnónstraat bijvoorbeeld tot 20 cm in kleine zijstraten. De hoogte van de stoeprand schommelt ook. Ik heb in de Sólonosstraat, ook in Athene, er eentje ge-

zien die 30 cm hoog was, je moest eraf springen voordat je kon oversteken.

Sowieso is het handig om als voetganger in Griekse steden je blik naar beneden te richten, want je moet goed uitkijken. Gelukkig zijn er sinds 2004 (jaar van de Olympische Spelen in Athene) vele stoepen voorzien van een strook voor rolstoelen en kinderwagens, maar het blijft een gevecht om die vrij te houden voor hun eigenlijke functie. Je vindt namelijk allerlei objecten op stoepen, permanent neergezet en tijdelijk, van de overheid en van de burgers. Bomen, prullenbakken, wegwijsborden, allerlei palen voor algemene

nutsvoorzieningen, kiosken, caféterrassen, bloempotten, veel geparkeerde voertuigen en hekken die voertuigen juist proberen te verhinderen er te parkeren.

Valkuilen

De Griekenlandbezoeker, die de openbare stedelijke ruimte belangstellend observeert, heeft hier een heerlijk studieobject. De creativiteit en eigenzinnigheid van de Griekse burger en de Griekse overheid zijn fenomenaal en zorgen voor een speelse absurditeit. Anders is het wanneer je als bewoner van een stad te voet snel en veilig van A naar B wilt gaan. Makkelijk gaat dat in Griekse steden

niet, in hoofdstad Athene is dat zelfs een beproeving. Door de dagelijkse stoepavonturen ontwikkelt een Griek flexibiliteit en die komt overal van pas. Maar als je mindervalide bent, een gebroken been hebt of kinderen in een kinderwagen wilt meenemen heb je een serieus probleem dat slecht kan aflopen. Een onderzoek van het ziekenhuis in Kos-stad toont dat het grootste percentage valpartijen op stoepen en wegen gebeurt. In 70% van de gevallen belandt men in het ziekenhuis met een breuk. Stoepen komen met 43% op de eerste plaats als locaties waar mensen vallen, 19% gebeurt thuis, 5,8% bij het zwembad en slechts 1,8% tijdens landbouwwerkzaamheden.

Hoe kan dat? Stoepoppervlakken met alles erop en eraan zijn vaak op zich al een obstakel voor voetgangers. Leidingen en kabels die eronder liggen hebben van tijd tot tijd reparatie nodig, de stoepen worden daarvoor opengebroken. Of iemand, hoe en wie vervolgens het plaveisel herstelt is interessant. Wie er oog voor heeft zal versteld staan. Veel dat kapot is gegaan bij herstelwerkzaamheden blijft kapot, maar burgers improviseren met grote vindingrijkheid. Zelfs een gat op de stoep dichten met plakband behoort tot de mogelijkheden.

Zorg voor de stoep

Evenredig met de grote variatie in materiaalkeuze en vormgeving van het stoepoppervlak is de hoeveelheid tegenstrijdige artikelen die je op het web vindt als je wilt weten wie er zorg draagt voor de stoepen. Wiens verantwoordelijkheid zijn ze? Literaire, juridische, protestartikelen en anekdotes over de *pezodrómia* maken de vraag alleen pregnanter. Ik besluit drie bevriende architecten te bevragen en krijg drie verschillende antwoorden. Yorgos Bouroliás is stellig van mening dat stoepen onder de verantwoordelijkheid van de eigenaar vallen die een onroerend goed bezit met een stuk stoep ervoor. In het geval dat de eigenaar zijn plicht niet nakomt springt de overheid bij maar zij rekent de kosten voor de nodige werkzaamheden door aan hem.

Katerina Drossou vertelt precies het omgekeerde. Het is vanzelfsprekend dat de overheid verantwoordelijk is voor de stoepen. He las is er door de jaren heen de gewoonte ingeslopen dat eigenaars die taak voor hun rekening nemen. Bij een log functionerende overheid kwam dat goed uit. Burgers hebben liever een snel herstel op eigen kosten dan eindeloos wachten op de gemeentewerkers. Men is echter altijd verplicht zich aan de geldende voorschriften te houden wat betreft materiaalgebruik en vormgeving van de stoep. Maar een slecht functionerende overheid handhaaft haar regels niet. Iedereen doet maar wat, naar eigen inzicht, belang en gemak, en zo zijn we gekomen waar we nu zijn, zegt ze.

Joost Frijda, die 25 jaar als Nederlandse architect in Griekenland werkt, is minder stellig over de kwestie. Over de stoep zelf heerst onduidelijkheid, vertelt hij, de enige zekerheid betreft de stoeprand, *to kráspedo*. Er zijn

Eerst waren er de huizen met hun trappen, toen kwamen de wegen en de stoepen

namelijk nooit tekeningen gemaakt van de ondergrondse leidingen in Griekenland, hun positie wordt geschat in relatie tot de stoeprand. Dat is de reden dat die nooit verplaatst kan worden. Smalle stoepen blijven daardoor smal, ook als bewoners en overheid het anders zouden willen. Het feit dat de stoepen onder de verantwoordelijkheid van de eigenaar vallen, terwijl ze eigendom van de gemeente zijn, vindt hij erg ingewikkeld. Dat creëert een uitermate vage toestand, met als gevolg het onrustige beeld dat we allemaal kennen van de Griekse openbare ruimte. Volgens hem pakt de gemeente Athene de centrale wegen aan, zoals de Acharnón, de Stadiou enzovoorts, terwijl de zijwegen worden ingericht naar eigen inzicht van de bewoners van de straat.

Het begin der dingen

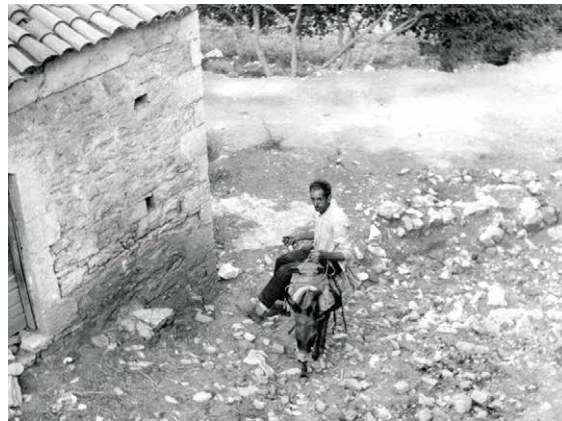
De begrippen *poleodomía* (stedenbouw) en *rymotomía* (ruimtelijke ordening) bestaan sinds de oudheid, maar zijn in de nieuwe Griekse staat, na de bevrijding van de Turken, moeilijke begrippen geworden. In 1832

hebben de Griekse architect Kleanthis en zijn Duitse collega Schaubert een goed door-dacht plan gemaakt voor Athene, dat de hoofdstad zou worden van de pas bevrijde staat. Het plan respecteerde zowel de oudheden als de vroegchristelijke kerken van de stad en opende ruime wegen, die belangrijke publieke gebouwen met elkaar zouden verbinden. Hevig protest door eigenaren van grond die onteigend moest worden heeft het plan gefrustreerd en het kon daardoor maar minimaal worden uitgevoerd. Een soortgelijk plan van hetzelfde architectenduo is wel gevolgd in Piraeus dat nog veel vrije ruimte had. En hoewel de havenstad nu net zo druk is als Athene, ervaar je een structuur in de bebouwing. Ook Thessaloniki, de tweede grote stad van Griekenland, dankt haar huidige allure aan de wederopbouw na de brand van 1917, die grotendeels volgens een plan van de Franse stedenbouwkundige Hébrard gebeurde. Buiten de grote steden is mijns inziens alleen het stadje Kárystos op het eiland Évia ontwikkeld volgens een stedenbouwkundig inzicht, de rest van de Griekse dor-

pen is merendeels organisch gegroeid.

Wat betekent dat? In kleine dorpen kun je zien hoe de dingen ontstaan. Mensen met dezelfde familienaam kludden samen en bouwden hun huizen volgens de behoeftes van een agrarisch bestaan met dieren op het erf, ezels en paarden voor het vervoer. De wegen van toen waren smal en onverhard tot zeer onverhard. Meer was er niet nodig en middelen voor iets meer waren er sowieso niet. Toen mijn grootvader in 1956 een nieuw huis liet bouwen heeft hij op een stuk van de toen zeer onverharde weg een 1 meter brede betonnen trap laten maken. Een soort eigen stoep zeg maar, die door iedere passant gebruikt werd, mens en dier.

Er zijn langzamerhand geen dieren meer die voorbijkomen of een boer op een ezel. Wel passeren er vakantiegangers die uit Athene zijn gekomen in hun auto's, volgelden met kinderen en spullen. De weg is ondertussen geasfalteerd en die trap staat nu ineens een beetje in de weg. Kan hij misschien weg? En mocht dat eigenlijk wel, wat opa in 1956 deed?

De oude onverharde weg

Opa's trap met dezelfde weg nu, geasfalteerd

In een land waar het kadaster nog niet voltooid is, weet niemand wat precies bij wie hoort. In Athene, dat ooit niet veel groter was dan een dorp, zie je nog steeds huizen met een marmeren voortrap op de stoep die daardoor volkomen 'onbewandelbaar' is. Eerst waren er de huizen met hun trappen en toen kwamen er de wegen en de stoepen. Dat wringt soms.

Hetzelfde geldt voor de beplanting. In de oude tijden, toen de wegen onverhard waren, hebben de voorvaders ook bomen geplant voor hun huizen. Oleanders, sinaasappel-, citroen-, olijf- en moerbeibomen, die je op het platteland ook tegenkomt. Nu staan er 95.000 bomen op 2000 kilometers Atheense stoep, vertelt *kyrios* Kyriakakis van de afdeling groen. De vruchten van de moerbeiboom werden oorspronkelijk door de aarde

verteerd. Tegenwoordig vallen ze op de stoep, geven daar enorme vlekken en rotten weg met gevaar voor uitglijden door de voetgangers. Rigoreus snoeien helpt, om ze nieuwe takken met bladeren te laten krijgen maar geen vruchten, omdat de moerbei draagt op tweejarig hout. Als een boom vervangen moet worden, kiest men nu voor de mannelijke variant die geen vruchten geeft. Wilde sinaasappelbomen, de *nerantziés*, die een geur verspreiden tijdens hun bloei waar je dronken van kunt raken, hebben de sinaasappelbomen inmiddels vervangen om burenruzies te voorkomen. De bittere *nerántzia* kun je namelijk alleen gebruiken om confituur mee te maken, terwijl sinaasappels een serieus handelsproduct zijn. Je vindt soms nog olijf- en citroenbomen op de stoepen, maar langs de meeste straten staan

Judasbomen, acacia- en honingbomen (*Sopora Japonica*) en de spectaculaire *Yakara*-da's. Hoewel bomen vaak de doorgang belemmeren zijn burgers erg gevoelig voor hun lot. Een vroege, onhandige of onnodige snoeibeurt door de gemeente zorgt voor veel protest.

Gebruik

Pezodrómia, wat doe je ermee als burger? Je zet een stoel neer en gaat er even zitten (slapen) midden op de dag, midden in de drukte van de stad. Je wandelt, je ontmoet iemand met wie je een praatje maakt, je zet twee stoelen neer en een tafeltje voor koffie en om *tavli* te kunnen spelen. Je zet er bloempotten op en je droogrek met je was, je parkeert er je kinderwagen, je fiets, je motor en je auto. Je stalt je waar als winkelier erop uit, je kunt er zelfs

een winkel beginnen als je geen winkelpand hebt.

Zonder je er bewust van te zijn, zoals je dat in een gesprek daarover meer zou zijn, laat je zien hoe je begrippen als delen, samenleving, vrijheid en democratie opvat. Ons gedrag op de stoep, niet alleen in Griekenland maar overall, toont wat we belangrijk vinden, als individuen en als delen van een groter geheel, als *polites*-burgers. En dat is interessant in een steeds sneller veranderende samenstelling van de huidige steden, zowel in het noorden als in het zuiden. 🐼

P.S. De huidige burgemeester van Athene heeft een ambitieus plan waarvoor een fors budget beschikbaar is. Daarover meer in een volgend nummer.

